

ՀԻՆ ՀԱՅԵՐԵՆԻ ՀՈԼՈՎՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԸ
ԸՍՏ Գ. ՋԱՀՈՒԿՅԱՆԻ

ՆԱԻՐԱ ՊԱՐՈՆՑԱՆ

1959 թ. լույս է տեսնում Գ. Ջահուկյանի «Հին հայերենի հոլովման սիստեմը և նրա ծագումը» աշխատությունը, ուր հեղինակը պատմա-համեմատական լեզվաբանության նվաճումներով առաջնորդվելով՝ ի մի է բերում հին հայերենի անվանական հոլովմանն առնչվող հարցերը: Է. Ադայանը գրում է. «Այստեղ ուշադրության արժանի է այն քննադատական վերաբերմունքը, որ Գ. Ջահուկյանը ցուցաբերում է մինչև այժմ հայերենի հոլովման համակարգի ուսումնասիրության մեջ դրսևորված միակողմանիության նկատմամբ. հեղինակը ճիշտ կերպով գտնում է, որ անհնարին է լրիվ պատկերացում կազմել հայերենի հոլովման համակարգի ձևավորման մասին և լուսաբանել այդ պրոցեսը, առանց բազմակողմանիորեն հաշվի առնելու այն հսկայական դերը, որ խաղացել են պատմական Հայաստանի ու նրա շրջապատի բազմաթիվ լեզուները»¹: «Հին հայերենի հոլովման սիստեմը և նրա ծագումը» աշխատության առաջին մասում լեզվաբանը քննում է հին հայերենի հոլովման համակարգը, իսկ երկրորդ բաժնում բացահայտում է հոլովման համակարգի ծագումը:

Մինչ հին հայերենի հոլովման համակարգի քննությանն անցնելը Գ. Ջահուկյանն անդրադառնում է հնդեվրոպական հոլովմանը, որն ուներ երկու հիմնական տիպ՝ **արեմատիկ** և **թեմատիկ**: Առաջինը չուներ հատուկ հիմքակազմ տարրեր, այսինքն՝ վերջավորությունները դրվում էին անմիջաբար՝ առանց հիմքակազմ *e/o ձայնավորների միջնորդության: Արեմատիկ տիպն ուներ երկու ենթատիպ՝ «ա) բաղաձայնահանգ ու ձայնորդահանգ ենթատիպ և բ) *ā (*ē) ձայնավորի հանգող ենթատիպ: Այս երկու ենթատիպերն ունեին միատեսակ վերջավորություններ, բայց երկրորդ ենթատիպի դեպքում, որին պատկանում էին հիմնականում իգական սեռի բառերը, *ā (*ē) ձայնավորը ձուլվում էր վերջավորության ձայնավորի հետ՝ առաջացնելով առանձին տարբերություններ: Թեմատիկ ենթատիպը բնութագրվում էր վերջավորություններից առաջ հատուկ հիմքակազմ ձայնավորների՝ իրար հետ հերթագայվող *e/o ձայնավորների առկայությամբ»²: Հին հայերենում հնդեվրո-

¹ Է. Ադայան, Լեզվաբանական հետազոտություններ, Եր., 2003, էջ 114:

² Գ. Ջահուկյան, Հին հայերենի հոլովման սիստեմը և նրա ծագումը, Եր., 1959, էջ 74-75: Այսուհետև այս գրքից հղումները կտրվեն շարադրանքում՝ փակագծում նշելով միայն էջը:

պական հոլովման վերոնշյալ ձևերն արդեն փոփոխված էին, քանի որ թե՛ հնդեվրոպական վերջավորություններն են փոփոխվում ու ընկնում, թե՛ երկար ու կարճ ձայնավորների տարբերությունն է վերանում և թե՛ հին հայերենի հոլովման համակարգում նոր օրինաչափություններ են առաջ գալիս: Եթե հնդեվրոպական հոլովման թեմատիկ հիմքերի հիմքակազմ ձայնավորները և աթեմատիկ հիմքերի հերթագայվող ձայնավորները տարբեր որակ էին կազմում, ապա հին հայերենում դրանք միատեսակ դեր կատարող տարրեր էին, այսինքն՝ այդ ձայնավորները տարբերում էին թե՛ հոլովման տիպերը, թե՛ ուղիղ և թեք հոլովները, հատկապես եզակի ուղղականն ու սեռականը: Ըստ Գ. Ջահուկյանի՝ հնդեվրոպականից հին հայերենին անցնելիս կատարվել էր թեմատիկ և աթեմատիկ հիմքերի վերախմբավորում, բացի այդ՝ «ուղղական հոլովի ձայնավորի անկումը հասցրել էր նրան, որ սեռականի ձայնավորը դարձել էր սվյալ հոլովների տարբերանիշը» (77): Այսպիսով, 1) հին հայերենում որոշ հոլովներ {ա} եզակի ողղ.-ը, հայց.-ը, մասամբ ներգ.-ը, բ) եզ. սեռ.-ը, տր.-ը, մասամբ ներգ.-ն ու բաց.-ը, գ) հոգնակի հայց.-ը և ներգ.-ը, դ) հոգն. սեռ.-ը, տր.-ը և բաց.-ը} իրենց հիմքակազմ տարրերով և վերջավորություններով համընկել են, 2) միննույն հոլովական իմաստը կարող էր արտահայտվել մի քանի հոլովական ձևով, քանի որ առկա են հոլովական հիմքերի, նաև վերջավորությունների տարբերություններ, 3) հին հայերենի հոլովման համակարգը հիմնականում թեքական բնույթ ուներ, բայց կային շեղումներ. ա) թեև միննույն հոլովական վերջավորությունն արտահայտում է և՛ հոլովի, և՛ թվի քերականական իմաստները, սակայն գործիական հոլովում նկատվում է կցականության տարր, երբ հոլովակերտ **ւ, վ, ք** վերջավորությունները առանձնանում են հոգնակերտից, բ) եզակի և հոգնակի թվերի հոլովական վերջավորությունները տարբեր են, գ) հին հայերենում հիմքակազմ տարրը և վերջավորությունը այնպես են միաձուլվում, որ դժվար է դրանք իրարից առանձնացնել, դ) որոշ հոլովական ձևերի նույնացումը անհրաժեշտություն է առաջացնում դիմելու **գ, ի** նախդիրների գործածությանը, որպեսզի հայցականը, բացառականն ու ներգոյականը տարբերվեն մյուս հոլովներից, այսինքն՝ սկսում են զարգանալ վերլուծական ձևերը: Վերոնշյալը փաստում է, որ հին հայերենի հոլովման համակարգում կան որոշ հակասություններ, որոնք նոր որակի տարրեր են, այսինքն՝ հին հայերենն իր մեջ ուներ հին որակի հետքերը և նորի սաղմերը (94):

Ըստ Գ. Ջահուկյանի՝ հին հայերենի հոլովման համակարգն ունի բարդ թեքական բնույթ: Այդ պատճառով էլ նա անհրաժեշտ է համարում հնարավոր մանրամասնությամբ ներկայացնելու եղած բոլոր տիպերն ու ենթատիպերը, բոլոր շեղումներն ու բացառությունները (95): Նրա կարծիքով, որևէ մասնակի դեպքի անտեսումը կխախտի քննության պատմականությունը և չի բացահայտի հին համակարգի հետքերը և

նորի սաղմերը: Մա է պատճառը, որ նա աշխատել է ամբողջական իմբավորման ենթարկել հին հայերենի հոլովման տիպերը: Եթե Ն. Աճառյանը «Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի» աշխատության մեջ առանձնացնում է *չորս ձայնավորահանգ (ա, ի, ո, ու)* և *երեք բաղաձայնահանգ (ն, ր կամ ղ, ր/ն)*³ հոլովումներ, ապա Գ. Ջահուկյանը հին հայերենի հոլովումը բաժանում է հետևյալ տիպերի՝ **ձայնավորահիմք, ձայնորդահիմք** և **տարահիմք (ձայնավորա-ձայնորդահիմք)**:

Ձայնավորահիմք տիպի դեպքում բուն վերջավորություններին նախորդում են **ա, ի, ո, ու** հիմքակազմ ձայնավորները (որոնք հետագայում ստացել են *հոլովիչ* անվանումը), բացի ուղիղ հոլովներից, որոնց ձայնավորներն ընկել են: Այսինքն՝ ձայնավորահիմք հոլովումները ուղիղ հոլովներում կունենան զրո հիմքակազմ տարր:

Երկրորդ տիպի՝ **ձայնորդահիմքի** դեպքում վերջավորությունները դրվում են անմիջապես արմատի վրա: Այս դեպքում արդեն և՛ ուղիղ, և՛ թեք հոլովներում առկա է ձայնորդը, որի վրա էլ դրվում են վերջավորությունները: Ձայնավորահիմքի դեպքում շեշտափոխական հնչյունափոխության է ենթարկվում հիմքակազմ ձայնավորին նախորդող մասը, իսկ ձայնորդահիմքի դեպքում հնչյունափոխության է ենթարկվում ձայնորդին նախորդող և հերթագայվող ձայնավորից առաջ գտնվող մասը: Ըստ Գ. Ջահուկյանի՝ հոլովման այս երկու տիպերը տարբերող նիշերից ձայնավորները ըմբռնվում են որպես բառերի արմատներից անկախ տարրեր, իսկ ձայնորդները՝ որպես արմատական հնչյուններ: Մա բացատրվում է նրանով, որ ձայնավորահիմք հոլովում ունեցող բառերի ուղիղ հոլովներում ձայնավորներն ընկել են, մինչդեռ ձայնորդահիմք հոլովում ունեցող բառերի ուղիղ հոլովներում ձայնորդներն առկա են:

Տարահիմք հոլովումը բնութագրվում է մասամբ վերոնշյալ հատկանիշների զուգորդմամբ, մասամբ էլ ձայնորդների հերթագայությամբ (75-77):

Ձայնավորահիմք հոլովումների մեջ նա առանձնացնում է **ո-ով, ա-ով, ո /ա-ով, ի /ա-ով, ի-ով, ու-ով** հիմքեր: Նշված վեց հիմքերն էլ ունեն իրենց ենթատեսակները: Դիցուք՝ **ո-ով** հիմքերն ունեն **զրո /ո** –ով հիմքեր (գայլ-գայլոյ), **ի/ո-ով** հիմքեր (որդի-որդոյ), **դերանվանատիպ** հոլովում (հին-հնոյ-հնում, առաջին-առաջնոյ-առաջնում): **Ա-ով** հիմքերն ունեն՝ **ա** **ա-ով, եա-ով, իա-ով** և **ա/եա-ով** հիմքեր (Աննա- Աննայ, Ղուկաս-Ղուկայ, Ասիա-Ասիա, Գալիլիայ-Գալիլեայ, Կեսարիա-Կեսարիայ /Կեսարեայ), **բ** **զրո/ա-ով** հիմքեր (տիտան-տիտանայ, Արշակ-Արշակայ), **գ** **է/ա-ով, է/եա-ով, ի/եա-ով** հիմքեր (Վրթանէս-Վրթանայ, Արիստակէս-Արիստակեայ, Մանէ-Մանեայ, Տիգրանուհի-Տիգրանուհեայ), **դ**

³ Տե՛ս Ն. Աճառյան, Լիակատար քերականություն հայոց լեզվի, հ. 3, Եր., 1957, էջ 399:

ո/ա-ով, **ո/եա**-ով, **եո/եա**-ով և **իո/եա**-ով հիմքեր (Հոմերոս-Հոմերայ, Կադմոս-Կադմեայ, Տիմոթեոս-Տիմոթեայ, Տիբերիոս-Տիբերեայ): **Ո/ա**-ով հիմքերն ունեն հետևյալ ենթատիպերը՝ ա) **ի/ու/եա**-ով հիմքեր (մաքի-մաքոյ-մաքեալ, տեղի-տեղոյ-տեղեալ), բ) **իա/իո/եա**-ով հիմքեր (Կեսարիա-Կեսարիոյ-Կեսարիալ): **Ի/ա**-ով հիմքեր (ամ-ամի-ամալ): **Ի** -ով հիմքերն ունեն՝ ա) **ի**-ով հիմքեր (դիք-դից), բ) **ե/ի**-ով հիմքեր (երեք-երից), գ) **զրո/ի**-ով հիմքեր (սիրտ-սրտի): **Ու**-ով հիմքերն ունեն՝ ա) **ու**-ով հիմքեր (երկու-երկուց), բ) **զրո/ու**-ով հիմքեր (ցուլ-ցլու, զարդ-զարդու):

Չայտորդահիմք հոլովումների մեջ Գ. Ջահուկյանն առանձնացնում է երեք հիմքեր՝ **ն**-ով, **ր**-ով և **դ**-ով: Բնականաբար նշված հիմքերն էլ ունեն ենթատեսակներ: Լեզվաբանը **ն**-ով հիմքերի մեջ առանձնացնում է տասներկուսը՝ 1) **ուն/ան**-ով հիմքեր (տուն-տան-տունք), 2) **ին/եան**-ով հիմքեր (անկիւն-անկեան-անկիւնք, բազմութիւն-բազմութեան), 3) **ուն/ուան**-ով հիմքեր (անուն-անուան-անուանք, ձեղուն-ձեղուան-ձեղուանք), 4) **ին/եան**-ով հիմքեր (ստին-ստեան-ստինք), 5) **ն/ան/ուն**-ով հիմքեր (պաշտան-պաշտաման-պաշտամունք) 6) **(ը) ն/ան**-ով հիմքեր (կողմն-կողման-կողմանք), 7) **(ը) ն/ան/ուն**-ով հիմքեր (ատամն-ատաման-ատամունք), 8) **(ը) ն/ին/ան**-ով հիմքեր (անձն-անձին-անձանց), 9) **(ը) ն/ին/ուն/ան** (հարսն-հարսին-հարսունք-հարսանց), 10) **(ը) ն/ուն**-ով հիմքեր (յոզն-յոզուն-յոզունք-յոզունց), 11) **(ը) ն/եան/ (ան) /-ով** հիմքեր (եռանդն-եռանդեան (-ան)), 12) **ին/ուն**-ով, **եան/ուն**-ով հիմքեր (երկոքին, երկոքեան-երկոցունց): **Ր**-ով հիմքերն ունեն՝ ա) **այր/աւր/ար**-ով հիմքեր (հայր-հաւր-հարք-հարց), բ) **ոյր/եր/եռ/որ**-ով հիմքեր (քոյր-քեռքերք-քորք-քերց), գ) **ր/ուր**-ով հիմքեր (աւր-աւուր), դ) **եր (իւր) /եր**-ով հիմքեր (աղբեր-աղբեր), ե) **(ը) ր/եր**-ով հիմքեր (դուստր-դստեր), զ) **ուր/եր**-ով հիմքեր (բլուր-բլեր-բլուրք-բլերց): **Ղ**-ով հիմքեր՝ **(ը) դ/եղ**-ով (աստղ-աստեղ):

Տարահիմք հոլովումներն ունեն՝ 1) **կրկնակի հերթագայությամբ հիմքեր**, 2) **միայն հիմքակազմ տարրի հերթագայության ենթարկվող հիմքեր**: **Կրկնակի հերթագայությամբ** հիմքերի ենթատեսակներն են՝ ա) **ո/ա/այ**-ով հիմքեր՝ արմատի **ի/ա** հերթագայմամբ (կին-կնոջ-կնաւ-կանայք-կանաց), բ) **զրո/ն/ան**-ով հիմքեր՝ արմատի **այ/ա** հերթագայմամբ (այր-առն-արք-արանց), գ) **զրո/ի**-ով հիմքեր՝ արմատի **ի/ե** հերթագայմամբ (գիւղ-գեղջ- գիւղիւ), դ) տարարմատ հիմքեր (ունկն-ունկան-ականջք-ականջաց):

Միայն հիմքակազմ տարրի հերթագայության ենթարկվող հիմքերի ենթատեսակները տասնյոթն են՝ ա) **ր/ու**-ով հիմքեր (ծաղր-ծաղու), բ) **ր/ուա**-ով հիմքեր (արտաւար-արտասուք-արտասուաց), գ) **ր/ու/ուն**-ով հիմքեր (մանր-մանու-մանունք-մանունց), դ) **ր/ու /ուն/ան**-ով հիմքեր (բարձր-բարձու-բարձունք-բարձանց), ե) **զրո/ ու/ան**-ով հիմքեր (երեց-երիցու-երիցունք-երիցանց), զ) **զրո/ի/ին/ան**-ով հիմքեր (քար-քարի-քա-

րինք-քարանց), է) **(ը)ն/ան/զրո/ա**-ով հիմքեր (դոտն-դրան-դուրք//դրունք-դրաց/դրանց), ը) **(ը)ն/ին/զրո/ի**-ով հիմքեր (ոտն-ոտին-ոտք-ոտից), թ) **զրո/ (ը)նջեան**-ով հիմքեր (տիւ-տու(ը)նջեան), ժ) **զրո/ան**-ով հիմքեր (գարուն-գարնան), ժա) **զրո/ան/ուն**-ով հիմքեր (մանուկ-մանկան-մանկունք), ժբ) **զրո/եան**-ով հիմքեր (տեսիլ-տեսլեան), ժգ) **զրո/եան/ո**-ով հիմքեր (ծնունդ-ծննդեան-ծնունդք-ծննդոց), ժդ) **զրո/ո**-ով և **ուր**-ով հիմքեր (ջուր-ջրոյ-ջուրք-ջուրց), ժե) **զրո/ուան/ուն**-ով հիմքեր (մահ-մահուան-մահունք), ժզ) **զրո/ո/այ**-ով հիմքեր (աղախին-աղախնոյ-աղախնայք-աղախնայց), ժէ) **զրո/ի-ով** և **(ը) ն/ուն**-ով հիմքեր (ինն-ըննի-ինունք):

Հին հայերենի հոլովման տիպերի քննությունից հետո Գ. Ջահուկյանն անցնում է հոլովման համակարգի օրինաչափություններին՝ առանձնացնելով երեք տիպ. ա) **հնչյունական**, բ) **խմաստային և քերականական**, գ) **խաչաձևման**: Նա նշում է, որ կան բառեր, որոնց հոլովման հիմքերի որոշումը դժվար չէ, դիցուք՝ ողղ.-ում **ի**-ով վերջացողները, **բաղաձայն+ղ** կապակցությամբ վերջացողները և այլն: Իսկ արդեն դժվար է որոշել ձայնավորահանգ **ո, ու, ի, ի/ա** և ձայնորդահանգ **ն/ան/ուն, ն/ին/ան, ն/ին/ուն/ան** հոլովումների պատկանելության հարցը: Այս դեպքում արդեն օգնության են գալիս վերոնշյալ օրինաչափությունները, որոնցից առաջինը **հնչյունականն** է: Այն ներառում է **վանկաքանակության, առնմանական ու տարնմանական** հնչազդեցական օրենքները: **Վանկաքանակություն** բառն իսկ հուշում է, որ այստեղ հաշվի է առնվում վանկերի քանակը, այսինքն՝ երկուսից ավելի վանկ ունեցող արմատական բառերը հոլովվում են ձայնավորահանգ **ի, ի/ա** և ձայնորդահանգ **ն/ան/ուն** հոլովումներով: Այս օրենքով է պայմանավորված, որ բաղադրյալ բառերը հոլովվում են հիմնականում **ի, ի/ա** հոլովումներով (բացառությամբ այն բառերի, որոնց վերջին բաղադրիչը բարդության իմաստի հիմնական կրողն է): **Առնմանական** հնչազդեցության օրենքն այն է, երբ բառի որևէ հոլովման պատկանելը որոշվում է բառավերջի ձայնավորի և բաղաձայնի՝ ըստ արտասանական տեղի հատկանիշի: Ըստ այսմ՝ Գ. Ջահուկյանն առանձնացնում է չորս էական դեպք. ա) վերջնավանկում շրթնայնացված **ո, ու** ձայնավորներ ունեցող բառերը հոլովվում են **ո** հոլովմամբ, օրինակ՝ ամուլ, բոց, գլուխ, գոմ, գործ, գուր, դուր, թոք, թուղթ, թուրք, լուր, խոտ, կողով, հող և այլն: Այս օրենքից բացառությունները բացատրվում են այլ օրենքների ազդեցությամբ, ինչպես նաև **ո**-ին և **ու**-ին հաջորդող բաղաձայնի բնույթով: բ) Շրթնային **փ** - ով վերջացող բառերը հոլովվում են **ո** հոլովմամբ, իսկ **վ** - ով և **ւ** - ով վերջացողները՝ **ու** - ով, օր.՝ ավոյ, ծափոյ, տարափոյ, արեւու, ծովու, կովու, հաւու, սակաւու և այլն: գ) **Յ** - ով վերջացող բառերը (այդ թվում նաև **է** - ով վերջացողները, քանի որ **է = ե + յ**), վերջնավանկում **այ, ոյ, եա** երկբարբառ ունեցող բառերի մեծ մասը հոլովվում է **ի** հոլովմամբ՝ արքայ, ծառայ, երեկոյ, ավսէ, այծ, արոյր, մատեան և

այլն: Այսպես են հոլովվում նաև **h**-ով վերջացող բառերը՝ ահ, գրոհ, զոհ, նժդեհ և այլն: Պետք է նշել, որ առաջնալեզվային պայթական ու շփական բաղաձայններով վերջացող բառերը ևս հոլովվում են այս հոլովմամբ՝ ախտ, ատաղձ, բանտ, երթ, արատ, ծանալթ և այլն: **η**) Հետնալեզվային բաղաձայններով վերջացող բառերը հոլովվում են **ի/ա** հոլովմամբ՝ ազգ, կարգ, աղմուկ, բազուկ և այլն:

Տարնմանական հնչազդեցության օրենքը նախորդի համեմատ սահմանափակ կիրառություն ունի. հետին շարքի **ա** ձայնավոր ունեցող միավանկ բառերը հոլովվում են **ի** հոլովմամբ՝ ախտ, ահ, բան, դարմ, զարմ և այլն, երկու վանկում էլ **ա** ունեցող բառերը հոլովվում են **ո** հոլովմամբ՝ ամբար, արդար, արծաթ, արմատ, երբեմն էլ **ու** հոլովմամբ՝ ճակատ, նախանձ, շաբաթ և այլն, իսկ երկու կամ ավելի հաջորդական **ա** ունեցող հատուկ անունները հոլովվում են **ու** հոլովմամբ՝ Աբրահամ, Աբաս և այլն (116-119):

Հնչյունական օրենքներից հետո անվանի լեզվաբանն անդրադառնում է **իմաստային** և **քերականական** օրենքներին՝ վերջինս անվանելով ֆունկցիոնալ: Ըստ իմաստային խմբավորման օրենքի՝ ազգակցական հարաբերություններ ցույց տվող բառերը, որոնք ուղղականում վերջանում են **յր** կապակցությամբ, հոլովվում են ձայնորդահիմք **ր** - ով և տարահիմք տիպերով: Նշենք, որ այսպես հոլովվողները պատկանում են բառային ֆոնդի ամենահին շերտին: Հատուկ անունները հոլովվում են միայն ձայնավորահիմք հոլովումներով, որոնց մեջ գերակշռում են «մաքուր» **ա** - ով հիմքերը, իսկ **ի/ա** հոլովմամբ է հոլովվում անձ ցույց տվող հասարակ անունների մեծ մասը: Բույսերի անունները հոլովվում են **ո** հոլովմամբ, բացառությամբ **ի**-ով վերջացող ծառանունների, մետաղների, հանքանյութերի և թանկարժեք քարերի անունները պատկանում են **ո** հոլովման, կենդանիների անուններն էլ հոլովվում են **ո** և **ու** հոլովումներով: **Ու** հոլովման է պատկանում նաև ժամանակ ցույց տվող բառերի մեծ մասը, թեև նման բառերը երբեմն հոլովվում են **ո** և **եան** հիմքերով: Իմաստային խմբավորման օրենքի մեջ Գ. Ջահուկյանը ներառում է թվականները, ածականներն ու բայահիմքերը: Այսպես՝ երկուսից բարձր և հարյուրից ցածր թվականները հոլովվում են **ի** հոլովմամբ, եթե չեն վերջանում **բաղաձայն + ն** կապակցությամբ, բայահիմքերը պատկանում են **ի** հոլովման, ինչպես նաև ածականների մեծ մասը հոլովվում է **ի** հոլովմամբ, բացի **ր/ն** հերթագայությամբ հոլովվողների: Ֆունկցիոնալ տարբերակման օրենքի էությունն այն է, որ «հոլովման տիպերի և հիմքերի տարբերությունները որոշ դեպքերում արդյունք են բառերի շարահյուսական ֆունկցիաները տարբերակելու տենդենցի» (121): Ըստ այս օրենքի՝ **ա**) որոշի պաշտոն կատարող անուններին հատուկ է **-ում**-ով տրական ունեցող **ո** հոլովումը, **բ**) եզակի գործիականի հիմքը տարբերվում է մյուս թեք հոլովների հիմքից, **գ**)

ուղղական-հայցականի ու սեռական-տրականի հիմքերն ունեն հակադրություն: Կան **խաչաձևման դոմինանտության** և **զուգաձևության** օրենքներ: Դոմինանտության դեպքում հնարավոր է, որ խաչաձևվեն երկուսից ավելի օրենքներ: Այս դեպքում գերակշռում է հոլովման այն տիպը, որն ավելի շատ օրենքներով է պայմանավորված: Բացի սա՝ մեծ մասամբ գերակշռում է ավելի գործուն ու տարածված տիպը: Խաչաձևման զուգաձևության օրենքը դոմինանտության հակադրությունն է, այսինքն՝ տարբեր օրինաչափությունների խաչաձևման դեպքում առաջանում են միևնույն բառի տարբեր հոլովման ձևեր: Էդ. Աղայանը նշում է, որ Գ. Ջահուկյանը հանգամանորեն բացատրել է յուրաքանչյուր օրինաչափություն՝ հիմնավորելով անհրաժեշտ տվյալներով⁴:

Այսպիսով, Գ. Ջահուկյանը գրաբարի հոլովումները դասակարգել է հնդեվրոպական լեզուների համեմատական քերականության սկզբունքներին համապատասխան՝ տարբերելով ձայնավորահանգ, ձայնորդահանգ և ձայնավորա-ձայնորդահանգ հիմքերով հոլովումներ: Գրաբարի անկանոն հոլովումները նա քննել է ձայնորդահիմք և տարահիմք հոլովումների մեջ, քանի որ նմանատիպ քննությունը ճիշտ է ն՝ պատմականորեն, և՛ հին հայերենի հոլովման համակարգի բնույթի տեսակետից: Բացի դրանցից Գ. Ջահուկյանը հոլովման համակարգի մեջ բացահայտել է որոշ օրինաչափություններ, որոնց օգնությամբ բառի ուղղական հոլովաձևով հնարավոր է պարզել տվյալ բառի՝ որ հոլովման պատկանելը:

Բանալի բառեր – *հոլովման համակարգ, թեմատիկ, աթեմատիկ, ձայնավորահանգ, ձայնորդահանգ, տարահիմք, վանկաքանակություն, առնմանում, տարնմանում, խաչաձևում*

НАИРА ПАРОНЯН – Система склонения в древнеармянском языке по Г. Джаукяну. – Согласно акад. Г. Джаукяну, в системе склонения древнеармянский язык сохранил основные особенности индоевропейского типа. Для индоевропейского языка-основы восстанавливают два типа склонения – атематический и тематический. Древнеармянская система склонения отличается двумя основными типами – с основами на гласные *п, ш, ъ, пп* (тематический тип) и с основами на сонаты *и, р, η* (атематический тип). Джаукян считал, что в некоторых случаях не возникает особых трудностей при определении принадлежности к тем или другим типам склонения. Так, типы склонения слов, оканчивающиеся на *-ѣ, -(р)р, -(р)η*, устанавливаются легко. Труднее бывает в случае слов, оканчивающихся на *п, ѣ/ш, ѣ, пп, и*. Здесь роль играют законы: 1) количества слогов, 2) ассимилятивного воздействия, 3) диссимилятивного воздействия, 4) семантической группировки, 5) функциональной дифференции, 6) доминирования при скрещивании, 7) дублетов при скрещивании.

Ключевые слова: *система склонения, гласные, сонаты, количество слогов, ассимиляция, диссимиляция, семантика, скрещивание*

⁴ Տե՛ս Է. Աղայան, նշվ. աշխ., էջ 117:

NAIRA PARONYAN – *The System of Conjugation of Old Armenian according to G. Jahukyan.* – According to G. Jahukyan Old Armenian has preserved the main peculiarities of the Indo-European type. For the Indo-European language- the bases restore two types of conjugation: athematic and thematic. The Old Armenian System of Conjugation appears in two main types: bases on the vowels *n, u, ɪ, nɪ* (thematic types) and the bases on sonatas *ɪ, p, ɲ* (athematic). Jahukyan considers, that in some cases there are no special difficulties in establishing the belonging to this or that type of conjugation. Thus, it is very easy to establish the types of word conjugations, ending in *– ɪ, -(p)ɪ –(p)ɲ*. According to him, difficulties arise for the words which end in *n, ɪ/u, ɪ, nɪ, ɪ*. In these cases it is possible to establish the following rules: 1) the rule of the quantity of the syllables 2) the rule of assimilation impact 3) the rule of dissimilation impact 4) the rule of semantic grouping 5) the rule of functional differentiation 6) the rule of domination in case of crossing 7) the rule of doublets in case of crossing.

Key words: *system of conjugation, thematic, athematic, feminine rhyme, sonorous rhyme, suppletive base, syllable quantity, assimilation, dissimilation, crossing*